

UDK: 296.38
Pregledni članak
Pripremljen u rujnu 2005.

SUBOTA U MEĐUZAVJETNOM RAZDOBLJU

Sakae Kubo

SAŽETAK

Subota u međuzavjetnom razdoblju

Međuzavjetno razdoblje rasvjetljuje nekoliko novih strana koje se tiču povijesti subote. Prvo, pored same zapovijedi o suboti (Izlazak 20, 8-11; Ponovljeni zakon 5,12-14; Levitski zakonik 23,3) Stari nam zavjet daje iznenađujuće malo izričitih tvrdnji koje se tiču načina svetkovanja toga dana.* (*Tekstovi poput Izlaska 16, 19, Jeremije 17, 22, Izaije 58, 13 i Nehemije 13,15-22 spomenuti su u 1. i 2. poglavlju. Vidi str. 25-27, 47-49.) Međuzavjetni izvori nas vode izvan dosega navedenih i služe kao prijelaz između Starog zavjeta i rabinskog razdoblja. Nadalje, ovi nam izvori pružaju podatke o svetkovanju subote za rata i u okolnostima u kojima su Židovi bili podređeni stranim vlastima. Iako su ovakve okolnosti bile prisutne u Starom zavjetu ipak nemamo sličnih podataka koji se odnose na poštovanje subote u vezi s njima. Još jedna strana subote koja se najprije pojavljuje u ovom razdoblju jest iznošenje, osobito Filonovo, određene vrste teologije subote koja je uvjetovana židovskom povezanošću s helenističkim društvom. Ostali vidovi uključuju sadržaj subotnje službe i stavove židovskih sekti prema suboti.

Ključne riječi: *Subota; međuzavjetno-razdoblje; rabinsko-razdoblje; Filon*

Svetkovanje subote

Ispisani dijelovi glinenog posuđa pronađeni u Elefantini u Egiptu (peto stoljeće pr. Kr.) spominju subotu četiri puta.¹ Na jednome od njih se samo spominje subota te se iz toga ne može zaključiti ništa drugo osim da je postojala svijest o suboti. Drugi takav dio je upućen ženi imenom Islah, kojoj je, prema Rosenthalu,² rečeno kako 'treba sutra, u subotu, dočekati brod inače će se [povrće] pokvariti (*'rꜥy'lp' mḥr bšbh lḥh hn y'bd*). Ako ne, života mi YHH, ja ću uzeti tvoj živo[t] (*npšk[y] 'lkḥ*)!' Treći dio se odnosi na nešto, vjerojatno na otpremanje ribe, što treba izvršiti prije subote. Četvrti sadrži rečenicu: 'Odlazim i neću se vratiti sve do večeri (u subotu) (*'rwbh*)'.

Porten isto tako raspravlja o imenu Šabetaj koje na aramejskim papirusima iz Elefantine/Siene nalazimo četiri puta i na sarkofagu jedanput. Prema Tcherikoveru, ovo se ime nadijevalo osobito u Egiptu i to samo židovskoj djeci rođenoj subotom tijekom helenističkog razdoblja, no kasnije i drugoj djeci, ali bez ove konotacije. Još kasnije, tijekom rimskog razdoblja, to je ime izmijenjeno u Sambation i davalo se i Egipćanima. Njegovo tumačenje ovoga jest da je subota ostavljala dubok utisak na ne-židove tako da su mnogi od njih usvojili svetkovanje subote a da nisu postali Židovima.³ Porten smatra kako tri slučaja ovog imena pripadaju ne-židovima koji su bili privučeni svetkovanju subote.⁴ Ako je tomu tako tada je to vrlo značajno budući da Tcherikover pronalazi ovaj fenomen samo u rimskom razdoblju. Ako je Porten u pravu tada imamo ne-židove koji svetkuju subotu već u petom stoljeću pr. Kr., a ovaj je običaj vjerojatno nastavljen i tijekom helenističkog razdoblja.

Što se tiče spomena subote na krhotinama glinenog posuđa, on zaključuje: 'Na prvi pogled osoba koja je pisala ženi imenom Islah da dočeka brod u subotu, inače će se povrće koje je slala toga dana pokvariti, podsjeća nas na suvremenike u Judi koji su subotom donosili žitarice, vino i smokve u Jeruzalem (Neh. 13,15). S druge strane, skrb za očuvanje povrća i prijetnja oduzimanjem Islahina života ako ne dočeka brod u subotu može značiti neke posebne okolnosti te neizravno potvrditi redovito svetkovanje subote. Izgledno otpremanje ribe i dolazak ove osobe prije subote može pokazati svjesnu nevoljkost prema obesvećenju subote putovanjem ili otpremanjem stvari toga dana.'⁵

U ovom istom članku Porten nastoji pokazati kako Židovi nisu bili toliko sinkretični u svom bogoslužju kao što se to ranije smatralo. Jedini ovakav jasan slučaj on nalazi u obožavanju AnathYHW, što pripisuje obožavanju nebeskih tijela uvedenom u vrijeme Manašea (2. Kraljevima 21,5; 2. Ljetopisa 33,3,5). Kult u Betelu, smatra on, pripada Aramejcima koji su imali vojarnu u Sieni, u velikoj blizini Židova.⁶

1 Bezalel Porten, "The Religion of the Jews of Elephantine in Light of the Hermopolis Papyri," *Journal of Near Eastern Studies* 28 (1969):116-121.

2 Franz Rosenthal, ur., *An Aramaic Handbook*, Porta Linguarum OrientaHum n.s., X (Wiesbaden, 1967), V, str. 12, 13, kao što je preveo Porten, *op. cit.*, str. 116. To je vrlo različit prijevod od onoga koji je dao A. Dupont-Sommer u "Lostracon araméen du Sabbat" *Semitica* 2 (1949):31.

3 *Corpus Papyrorum Judaicarum*, ur. Victor A. Tcherikover u suradnji s Alexander Fuks, 3 sv. (Cambridge, 1957-1964), 1:95. Vidi i punu raspravu o Sambathionima (3:43-56).

4 Porten, *op. cit.*, str. 117, 121.

5 *Ibid.*, str. 117, 118.

6 *Ibid.*, str. 120, 121.

Običaj koji je jasno zabilježen u rabinskom razdoblju, ali u Starom zavjetu nije spomenut, po prvi se puta može vidjeti u knjizi o Juditi koju većina stručnjaka smješta između 150. i 125. godine pr. Krista. Junakinja je 'postila sve dane svojega udovištva, osim dan prije subote i na samu subotu, dan prije mlađaka i na sam dan mlađaka, te na blagdane i u dane slavljenja u kući Izraelovoj' (pogl. 8,6). Čak i u svojem žalovanju, a budući da su subota i blagdani smatrani danima radovanja, ona se uzdržavala od posta u te dane. Isto je tako postavila šator na krov svoje kuće gdje je nosila udovičku odjeću, no subotu i blagdane bi provodila u kući odjenuvši drugačiju odjeću (redak 5). Iako se pripovijest smatra izmišljenom i događa se za vrijeme Asirije, ona ipak odražava običaje i praksu iz razdoblja u kojemu je napisana.

Knjiga o Jubilejima koja je napisana u obliku otkrivenja danog Mojsiju na Sinaju, potječe otprilike iz istog vremena kao i Judita. Ovdje po prvi puta imamo niz zabrana koje se tiču subote, te preteču kasnijih rabinskih zakona o suboti. Dijelovi ove knjige su pronađeni i u Kumranu te se vjeruje kako su dio spisa neke sekte koja je tamo živjela. Frank Cross kaže: 'Čvrsti dodiri na području teologije, terminologije, kalendarskih osobitosti i svećeničkih prava, između izdanja Enoha, Jubileja i Saveza Levija i Naftalija pronađenih u Kumranu s jedne strane, i očitih sektaških djela iz Kumrana s druge, toliko su sustavni i detaljni da nastanak ovih djela moramo staviti u istu vrst predaje.'⁷

Budući da je tomu tako, kada je Bog na Sinaju subotom otkrio Mojsiju da će Izrael zanezariti Njegov zakon, zapovijedi i sudove i 'zastraniti po pitanju mlađaka, subota, svečanosti i svetkovina i običaja' (Jubileji 1,14.15), Bietenhardt⁸ smatra kako se radi o raspravi protiv Izraelovih kalendara i svetkovina koje su se razlikovale od onih iz Kumrana.

Bietenhardt također smatra kako subota u Jubilejima dobiva kozmičko i metafizičko značenje.⁹ Subotu ne svetkuju samo ljudi na zemlji; već je i na nebu svetkuje sam Bog zajedno s anđelima prisutnosti i anđelima posvećenja (pogl. 2,17.18). U stvari, anđeli su je svetkovali 'na nebu prije no što je obznanjeno bilo kojem tijelu da drži subotu na zemlji' (redak 30). Ovo nebesko slavljenje subote s ljudima nije se dogodilo samo nakon stvaranja (Post. 2,2) već se događa svake subote. I subota je načinjena samo za Izrael (Jub. 2,31).

Smrtna kazna za kršenje subote spominje vrlo naglašeno (redci 25,27; pogl. 50,8). Kao i u Starom zavjetu, rad i vlastita zadovoljstva su zabranjena, jednako kao i priprema hrane i pića, crpljenje vode i nošenje tereta unutar ili izvan gradskih vrata (pogl. 2,25-29; 50,7). Ostale zabranjene stvari su nevjenčan život sa ženom; i sam spomen da će netko nešto uraditi, ili poći na put subotom, u vezi s bilo kakvim kupovanjem ili prodavanjem (pogl. 50,8); odlazak na putovanje; obrađivanje zemljišta; paljenje vatre; jahanje životinja; putovanje brodom; udaranje ili ubijanje bilo čega; klanje životinje ili ptice; lovljenje životinje, ptice ili ribe; post; vođenje rata (redak 12). Jedini dopušteni posao je 'paljenje miomirisa i donošenje darova i žrtava pred Gospodina, za dane i za subote' (redak 10).

Zadokitski spis, za kojega stručnjaci misle da također dolazi iz kumranske zajednice, ima i

7 Frank Moore Cross, Jr., *The Ancient Library of Qumran and Modern Biblical Studies*, rev. izd. (Garden City, N.Y., 1961), str. 199.

8 Hans Bietenhardt, "Sabbatvorschriften von Qumrān im Lichte des rabbinischen Rechts und der Evangelien," in *Qumran-Probleme: Vorträge des Leipziger Symposiums über Qumran-Probleme vom 9. bis 14. Oktober 1961* (Berlin, 1963), str. 54.

9 *bid.*

sličnosti i razlika u subotnjim zabranama s Knjigom Jubileja. Sličan je ne samo po zabranama rada subotom već ide i dalje dopuštajući da se jede samo ono što je pripremljeno prethodnog dana (10,22),¹⁰ ne dopuštajući čovjeku udaranje tvrdoglave životinje (11,6), ne dopuštajući post (11,5),¹¹ te ne dopuštajući da se išta iznosi iz kuće ili unosi u kuću (11,7-9). Postoje i drugi odlomci koji se čine sličnima, ali nisu. To je: 10,19 – ‘Neka ne govori o onome što se tiče rada ni o poslu koji treba uraditi sutra,’ što zvuči slično zabrani govorenja o tome kako će netko nešto uraditi u subotu ili kako će poći na put u subotu kako bi kupovao ili prodavao; 10,23 – ‘Neka ne pije vodu osim ako ona već nije u kampu,’ što je slično zapovijedi u Jubilejima 50,8 koja zabranjuje da netko izvlači vodu ako je za sebe nije pripremio šestog dana (no u stvari se ova druga čini strožom). Prema Rabinu, Zadokitski je spis liberalniji i dopušta crpljenje vode bilo gdje unutar kampa. Rabini su zabranjivali uzimanje vode iz vodotoka, čak i unutar dvorišta, no dopuštali su to iz zdenca unutar kuće.¹²

Postoje još neke dodatne točke koje idu i dalje od onih koje nalazimo u Jubilejima. Među ovima je i činjenica kako posao treba prestati u petak ‘od trenutka kada je sunčev krug udaljen od gradskih vrata za svoju punu veličinu’ (10,15.16). Prema Charlesu, to znači ‘malo prije no što sunce dodirne obzor.’¹³ Čovjek ne treba crpiti vodu subotom, no ako je čovjek ‘na putu i ‘ide se kupati,’ neka pije tu gdje jest, ali neka ne nosi vodu u bilo kakvoj [posudi]’ (11,2). Ne smije udariti životinju; ako je neposlušna neka je ne izvodi iz kuće (11,6.7).

Dodatne zabrane koje ne nalazimo u Jubilejima jesu:

1. ‘Neka nitko ne izgovara nepristojne ili zlobne riječi’ (10,18)
2. ‘Neka on ništa ne posuđuje svome susjedu (ili: primorava svog susjeda na plaćanje bilo čega)’ (10,18).
3. ‘Neka ne prolijevaju krvi (ili: se svađaju) zbog imanja i dobiti’ (10,18).
4. ‘Neka nitko ne obilazi polja u subotu kako bi izvršio posao koji mora izvršiti <nakon> što subota završi.’ (11,20.21).
5. ‘Neka nitko ne hoda “izvan svog grada više od” jedne tisuće lakata’ (10,21).
6. ‘I od onoga što je rasuto (dosl. izgubljeno) u polju [neka ne] jede’ (10,23).
7. ‘Neka ne šalje obraćenika (ili: stranca) “da izvrši ono što on treba izvršiti” u subotnji dan’ (11,2).
8. ‘Neka nitko na sebe ne stavlja (subotom) prljave odjeće ili takve koja je bila odložena, osim ako nije [bila oprana] u vodi ili natrljana miomirisima’ (11,4).
9. ‘Neka nitko ne izgoni životinju (subotom) kako bi je napasao “izvan svog grada” dalje od “dvije tisuće lakata” ‘ (11,5.6).

10 Brojevnne oznake i prijevod Chaim Rabin, ur. i prev., *The Zadokite Documents*, 2. rev. izd. (Oxford, 1958).

11 Neki raspravljaju o značenju ovog odlomka. Neki su izmijenili čitanje, drugi su prihvatili izvornik upućujući na *erub* podrazumijevajući protivljenje sektaša ovog farizejskog određenja, a drugi pak shvaćaju odlomak kao zabranu natjecanja ili kockanja, ili “pooling property” u subotu. S. Hoenig prevodi ovaj odlomak: “Let no man socialize, of his own free will, on the Sabbath” (vidi Hoenigov članak “An Interdict Against Socializing on the Sabbath,” *Jewish Quarterly Review* 62 [1971-1972]:77-83).

12 Rabin, *op. cit.*, str. 53.

13 APOT, 2:826.

10. '[Neka ne otvara] smolom zapečaćene posude u subotu' (11,9).
11. 'Neka nitko subotom ne nosi na sebi lijekove kako bi izlazio ili [ulazio]' (11,11).
12. 'Neka nitko u svojoj kući ne podiže kamena niti prašine' (11,11).
13. 'Neka "pedagog"¹⁴ ne nosi subotom malo djetete' kako bi izlazio i ulazio' (11,11).
14. 'Neka nitko subotom ne požuruje svoga (židovskog) roba ili sluškinju ili [unajmljenog radnika]' (11,12).
15. 'Neka nitko u subotnji dan ne pomaže životinji pri okotu. Čak i ako ona svoje *novorođeno mladunče* ispusti u cisternu ili jamu, neka (mladunčetu) subotom ne spašava život (11,13.14).
16. 'Neka nitko subotom [ne provodi subotu] na mjestu blizu pogana' (11,15).
17. 'Neka nitko subotom ne oskrvni subotu zbog imanjanja i dobiti. No svaki živi (dosl. duša) čovjek koji upadne u mjesto *puno* vode ili u mjesto [iz kojega ne može izići], neka ga *bilo tko* [izvuče] ljestvama ili užetom ili *bilo kojom* spravom' (11,15-17).¹⁵
18. 'Neka nitko subotom ne prinosi na oltaru osim subotnje paljene žrtve; jer je pisano: 'osim od vaših subotnjih žrtava' ' (11,17.18).

Postoji usklađenost oko toga da je Kumranska sekta imala općenito stroži pogled na svetkovanje subote od ostalih Židova. Josip Flavije to tvrdi kada piše: 'Oni... su stroži od svih Židova u uzdržavanju od rada na sedmi dan; ne samo da svoju hranu pripremaju dan prije, kako bi izbjegli paljenje vatre na taj dan, već se ne usuđuju pomaknuti bilo kakvu posudu niti ići na zahod.'¹⁶ Kimbrough se s ovom prosudbom ne slaže i iznosi svoju vlastitu tezu kako je ono što nam Zadokitski spis iznosi 'točan dokaz o naravi "normativne" židovske predaje u vrlo ranoj fazi.' On prihvaća G. F. Mooreovu prosudbu kako strogost zakona 'nije bila izričito sektaška' već je 'bila općenito obilježje starije Halake.'¹⁷

Jedna od najuočljivijih razlika između Zadokitskog spisa i Jubileja jest činjenica da se smrtna kazna za oskrvnuće subote opće ne spominje. Umjesto toga u prvospomentom piše: 'No svaki koji zastrani i oskrvni subotu i propisane svetkovine neće biti poslan u smrt, jer pripada ljudima da ga čuvaju; ako se od toga izliječi, trebaju ga čuvati za vrijeme od sedam godina, i kasnije treba ući u skupštinu' (12,4-6). U ovome je, čini se, slobodoumniji čak i od rabinskog judaizma, koji je zadržao smrtnu kaznu ali je naglašavao kako prekršaj mora biti potpun čin rada ili učinjen s drskošću unatoč upozorenjima očevidaca.* (*Vidi str. 82.83).

14 Hebrejski je zagonetan. Charles to prevodi kao "nursing father" (APOT, 2:827), dok S. T. Kimbrough, Jr. ("The Concept of Sabbath at Qumran," *Revue de Qumran* 5 [1964-1966]:495) prevodi kao "foster-father." Samuel Belkin (*Philo and the Oral Law* [Cambridge, Mass., 1940], str. 203) smatra kao je sekta dopuštala nošenje, ali samo roditelju.

15 Charles prevodi ovako: "And if any person falls into a place of water or into a place of... he shall not bring him up by a ladder or a cord or instrument."—APOT, 2:828. Kimbrough (*op. cit.*) follows Rabin with this explanation: "The text is extremely corrupt. Lit. it is: 'But every human being who falls into a place full of water, or into a place... let him not be made to climb out.' I have accepted the proposal of Rabin, Ginzberg, and Dupont-Sommer in order to get around the inhumanity of the rule as it stands. This is, of course, only surmise."—Page 497. Način na koji ovo netko prihvati utjecat će, naravno, na njegovu prosudbu o krutosti sekte.

16 Josephus *Jewish War* 2. 8. 9. (All citations from Josephus are from LCL.)

17 Kimbrough, *op. cit.*, str. 484, 486.

Ostale su razlike između dvaju spisa sljedeće: (1) Zadokitski spis ne spominje paljenje vatre subotom, iako se to vjerojatno podrazumijeva na temelju Izlaska 35,3 i Brojeva 15,32-35, te na temelju zapovijedi kako treba jesti samo ono što je pripremljeno prethodnog dana; (2) Jubileji zabranjuju putovanje morem, što nije spomenuto u Zadokitskom spisu, kao i jahanje na životinji, klanje životinje ili ptice, lovljenje životinje, ptice ili ribe te vođenje rata.

Prema Bietenhardtu, Zadokitski je spis stroži od rabinske prakse u sljedećem: u vremenu početka subote; izgovaranju ludih i nepotrebnih riječi; duljini putovanja subotom; otvaranju smolom zapečaćene posude; nošenju lijekova; podizanju kamena ili prašine u kući; nošenju malog djeteta u kuću i iz kuće; pomaganju čovjeku koji je upao u vodu.¹⁸

Nakon napominjanja kako subotnji odmor treba uključivati i obitelj, susjede, slobodnjake, robove, kao i stoku, Filon ide dalje od ičega do sad spomenutog. Zadokitski spis zabranjuje čovjeku jesti ono što je rasuto u polju (10,23), no Filon kaže kako se subota 'proteže i na svaku vrst drveta i biljke; jer nije dopušteno sjeći izdanak ili granu, ili čak list, niti ubrati bilo kakvo voće.'¹⁹

Svetkovanje subote u proturječnim okolnostima

Iako pripada prethodnoj temi, ovu stranu subote promatramo zasebno zbog njezine istaknutosti tijekom ovog razdoblja. Iznenađuje što ovakvi slučajevi nisu spomenuti u Starom zavjetu iako su postojale konfliktne okolnosti tijekom kojih je Božji narod morao živjeti pod vlašću stranih vladara, kao primjerice u Egiptu, Asiriji i Babilonu. Izraelci su također vodili ratove tijekom ovog razdoblja, no o ovom aspektu ništa nije rečeno, iako su rabini raspravljali o Jošuinom maršu oko Jerihona, a Alger F. Johns je vjerojatno smatrao kako je Nabukodonozor napadao Jeruzalem osobito subotom stoga što je najvjerojatnije znao kako mu oni tada neće pružati otpor.²⁰

Ništa nismo čuli o subotnjem problemu tijekom egipatskog tlačenja, prije izlaska. Pretpostavlja se kako je većina Izraelaca zaboravila zakone svojih otaca. Ipak se čini kako je subota bila od velike važnosti za Židove u dijaspori u Egiptu tijekom razdoblja Ptolemejevića. Tri

18 Bietenhardt, *op. cit.*, str. 56-60.

19 Philo *Moses* 2. 4. (All citations from Philo are from LCL.)

20 O Jošuinom napadu na Jerihon Moshe David Herr ("The Problem of War on the Sabbath in the Second Temple and the Talmudic Periods, *Tarbiz* 30 [1960-61]: ix [izvorni hebrejski članak je na str. 242-256 i 341-356]) kaže: "The answer that God explicitly permitted it presents an even greater difficulty. There are others who add that Joshua destroyed Jericho so as not to benefit from Sabbath desecration. Admittedly the legend itself of the conquest of Jericho on the Sabbath is found in a Tannaitic Midrash, but we have no record of any Tanna or Amora asking why Joshua desecrated the Sabbath. On the other hand, Pirqoi ben Baboi who lived in Babylon circa 800 c.e. explicitly states that the waging of war is obligatory on the Sabbath just as Joshua and the kings of Israel did in the time of the Bible. These sentiments were voiced, as is known, to combat Karaitic views that all war was forbidden on the Sabbath. . . . This strange retreat in the opinions of the rabbinic sages is no cause for wonder since we find a more extreme example in the controversy with the Karaites and their followers in Se'adya's *Emunot Wede'ot* (tenth century), where he stated, contrary to the Midrash, that Joshua never fought at all on the Sabbath in order to brush away his opponents 'with a straw'—a typical attitude adopted in polemic."

Za Nabukodonozorove subotnje napada na Jeruzalem vidi Alger F. Johns, "The Military Strategy of Sabbath Attacks on the Jews," *VT* 13 (1963):482-486.

najpopularnija hebrejska imena ovog razdoblja bila su Šabataj, Simon i Josip.²¹ Prvo od ovih nadijevalo se djetetu rođenom u subotu. Spomenuta je i činjenica kako su mnogi nežidovi uzimali ovo ime, te da su pogani koji su nosili ime Sambation (iskvareni oblik ovog imena) držali subotu a da nisu postali Židovima. Međutim, u posvemašnjem poganskom okruženju Židovu nije bilo lako ostati vjernim. Postoji jedan slučaj čovjeka na Apolonijevu posjedu u Filadelfiji, vjerojatno vođe graditeljskih poslova, koji nije radio subotom. 'Trebamo se sjetiti ogromnog obima posla koji su obavljali novi doseljenici u Filadelfiji, brzine rada i oštine poslodavaca poput Apolonija ili Zenona, kako bismo odali poštovanje čvrstoći jednog Židova koji je svetkovao subotu pod ovakvim okolnostima.'²²

Život je za Židova bio vrlo složen kada je radio za strane poslodavce, a gotovo nemoguć u stranoj vojsci. Josip Flavije navodi pismo upravitelja Sirije, Dolabela, koji je pisao u Efez, oko 44. godine pr. Kr., dajući upute po pitanju Židova koji ustrajavaju na tome da 'ne mogu preuzimati vojnu službu stoga što ne mogu nositi oružje niti marširati na subotnji dan.' U ovom im je slučaju osigurao izuzeće iz vojne službe i dopuštao im slijediti njihove narodne običaje.²³ Papi-rusi su jasno pokazali da su Židovi služili kao vojnici u Egiptu u vrijeme Ptolemejevića, a čak i prije toga, u perzijskom razdoblju, kao što to pokazuje židovski garnizon u Elefantini. Ovo se nastavilo i u rimskom razdoblju, kada je ukinuta Ptolemejska vojska.²⁴ No, nema pokazatelja o postojanju subotnjeg problema. U mirnodopsko vrijeme su se možda mogli činiti ustupci ili su se pak Židovi prepustili. Postoji jedan događaj gdje su bili primorani na ulazak u vojsku i natjerani da ratuju subotom protiv svojih vlastitih sunarodnjaka. Nikanor je želio napasti Judu i smatrao je da to može učiniti 'potpuno sigurno na dan odmora.' Židovi koji su silom natjerani u njegovu vojsku pokušali su ga odvratiti, moleći ga 'da pokaže poštovanje prema danu koji je onaj koji sve vidi proslavio i posvetio iznad svih ostalih dana.' Kada je Nikanor upitao tko je to zapovjedio, oni su mu odgovorili: 'Sam živi Gospodin, Vladar na nebu.' Nikanor je tad odgovorio: 'I ja sam isto vladar, na zemlji, i ja vam zapovijedam da uzmete oružje i dovršite kraljev posao.'²⁵ Očito je da su bili primorani na napad, ali nisu uspjeli.

No, kako su se odnosili prema suboti kada su se borili za sebe, kada su mogli nadzirati ono što su činili subotom (barem sa svoje strane)? Prva takva situacija koju smo zabilježili dogodila se kada je Ptolemej Soter ušao u Jeruzalem subotom, bez otpora i 'bez poteškoće postao vladar grada, te je njime kruto vladao.'²⁶

Kasnije, oko 168. godine pr. Kr. Antioh je poslao Apolonija u Jeruzalem, gdje je ovaj ostao na miru do subote, kada je naredio svojem ljudstvu da se pod oružjem postroji, budući da su Židovi ljenčarili. Kada su ih ljudi došli vidjeti, bili su ubijeni. On je također razorio gradske zidine i izgradio Akru, snažnu tvrđavu koju su zaposjeli vojnici.²⁷

U sljedećoj ovakvoj prigodi pod Antiohom Epifanom, kada je osvajanjima pridodan i odlučan plan helenizacije, dogodila se drugačija reakcija. Mnogi su se Židovi priklonili, žrtvujući

21 Tcherikover, *op. cit.*, 1:29.

22 *Ibid.*, str. 44; vidi i Papirus 10 str. 136, 137.

23 Josephus *Jewish Antiquities* 14. 10. 12.

24 Tcherikover, *op. cit.*, str. 11, 12, 52.

25 2 Macc 15:1-4. (All references to the Apocrypha will be from the Revised Standard Version.)

26 *Jewish Antiquities* 12. 1. 1.

27 2. Mak. 5:24-26; 1. Mak. 1:30-33.

idolima i oskvrnjujući subotu.²⁸ No, neki su Židovi odbili i pobjegli u pustinju. Neprijatelj ih je progonio i namjerno napadao subotom. Matatija i njegovi sljedbenici se nisu htjeli braniti, govoreći: 'Neka svi pomremo u svojoj nedužnosti.' Posljedice su bile strašne. Sučeljeni s dvojbom između ratovanja subotom ili potpunog uništenja, oni koji su preživjeli izabrali su ovo prvo. Odlučili su: 'Borit ćemo se protiv svakog čovjeka koji nas dođe napasti u subotnji dan; da ne pomremo kao što su naša braća pomrla u svojim skloništima.'²⁹ Josip Flavije dodaje: 'Nastavljamo s običajem ratovanja čak i subotom, kadgod to postane nužnim.'³⁰ Knjiga Jubileja, napisana malo kasnije od ovog događaja, zabranjuje ratovanje subotom. Možda predstavlja skupinu koja je kruto zadržala strogo poštovanje subote čak i kad je to značilo potpuno uništenje. U svakom slučaju je morala nastati uz svjesnu spoznaju o problemu sa svetkovanjem subote u ratno doba.

Tijekom Makabejskog razdoblja ovaj je običaj obrane u slučaju napada, ali ne i napadačkog ratovanja, vjerojatno nastavljen. Juda se borio protiv Nikanora kada ga je ovaj napao subotom,³¹ a i Jonatan je učinio isto kada ga je Bakhides napao na židovski sveti dan.³² Josip je također tijekom Velikog rata slijedio ovaj običaj dok je zapovijedao vojskom kod Tariheje.³³ Očito je kako neprijateljski časnici nisu bili u potpunosti svjesni odluke Židova da se brane subotom. Međutim, čak i kada su Židovi imali prednost, ne bi napadali neprijatelja ako je bila subota. Iako su Juda i njegove snage otposlali Nikanora i progonili ga do određene udaljenosti, ipak su 'bili obvezni vratiti se jer je bio kasni sat. Bio je dan prije subote pa iz tog razloga nisu nastavili potjeru.' Svetkovali su subotu a sljedećeg su dana dijelili plijen.³⁴ Drugom je prigodom Juda natjerao Gorgiju u bijeg no budući da je dolazila subota, zaustavio se kako bi njegova vojska mogla svetkovati taj dan.³⁵

Iako su se subotom borili kako bi se obranili, Židovima je subota ostala vrlo važnom i svi su njihovi neprijatelji bili duboko svjesni te činjenice. Kada je Demetrije tražio sklapanje saveza s Jonatanom, jedan je od njegovih uvjeta stoga bio da 'subotom i svim blagdanima, te tri dana prije svih blagdana Židovi budu izuzeti od posla.'³⁶ Ivan Hirkan, koji je bio primoran pratiti Antioha VII Sideta u borbi protiv Parćana, i u ovoj je vrsti odnosa uvjeravao kralja da se zadrži na jednom mjestu ne samo za vrijeme subote već i za vrijeme Pedesetnice koja je, kako se dogodilo te godine, prethodila suboti, budući da na te dane Židovima nije bilo dopušteno marširati.³⁷

Protiv Židova su mogle biti uporabljene različite strategije budući da su neprijatelji znali kako će se oni subotom ponašati. Znajući da će se braniti samo ako su napadnuti te da će se, ako ne bude prijetećih znakova napada, Židovi odmarati, neprijatelji su ih mogli napasti izne-

28 1. Mak. 1:43.

29 Pogl. 2:32-41.

30 *Jewish Antiquities* 12. 6. 2.

31 2. Mak. 15:1-4.

32 1. Mak. 9:24-49; *Jewish Antiquities* 13. 1. 3.

33 *Life* 39

34 2. Mak. 8:25, 26.

35 Pogl. 12:38.

36 *Jewish Antiquities* 13. 2. 3.

37 *Ibid.*, 13. 8. 4.

nada. Ovo je upravo učinio Ptolemej Soter (oko 100. pr. Kr.) kada je napao 'Asohis, grad u Galileji, subotom i u iznenadnom napadu zarobio oko deset tisuća ljudi i uz to veliki ratni plijen.'³⁸ Još jedna strategija za neprijatelje bila je načiniti druge vrste vojnih priprema za napad. Ovu je taktiku primijenio Pompej pri zauzimanju Jeruzalema. O ovome Josip Flavije kaže: 'Da nije našeg narodnog običaja da se subotom odmaramo, ne bi bili dovršeni obrambeni nasipi jer bi Židovi to spriječili; naime, Zakon nam dopušta da se branimo protiv onih koji započnu bitku i napadnu nas, no ne dopušta nam boriti se protiv neprijatelja koji čini bilo što drugo. Ova je činjenica Rimljanima bila dobro poznata, i tim danima, koje mi nazivamo subotom, oni nisu otvarali paljbu na Židove niti su ih napadali u borbi prsa o prsa, već su umjesto toga podizali zemljane nasipe i utvrde te dopremali svoju opсадnu opremu kako bi je uporabili sljedeći dan.'³⁹

Pod rimskom su vlašću Židovi bili prilično slobodni prakticirati svoju religiju, uključujući i svetkovanje subote. Već smo spomenuli Dolabelino pismo u Efez kojim se Židovi izuzimaju iz vojne službe kako ne bi imali problema oko subote i problema koji se tiču hrane. Josip Flavije nabraja nekoliko drugih dekreta i pisama koji Židovima osiguravaju dopuštenje za svetkovanje njihovih subota.⁴⁰ Njihovi su se problemi više ticali pitanja kipova no subote.

Ipak su postojali nemili događaji vezani za subotu. Filon spominje jedan takav slučaj, iako je njegov cilj bio naglašavanje primjera razmetanja. On navodi 'jednoga od vladajuće klase' koji je želio ukinuti subotu. Zapovjedio je Židovima da čine stvari koje je zabranjeno činiti subotom 'mислеći da će, ako uspije uništiti drevno pravilo subote, otvoriti put nepravilnostima i u drugim stvarima te opći otpad'. No, Židovi na to nisu pristali pa ih je pokušao nagovoriti uvjeravanjem:

'Pretpostavite', rekao je, 'da se dogodi nenadani napad neprijatelja ili poplava uzrokovana porastom vode u rijeci i probijanjem brane, ili vatreni opći požar ili nastanak gladi, pomora ili potresa, ili neka druga nevolja bilo ljudskog ili božanskog podrijetla, biste li vi ostali kod kuće savršeno mirni? Ili biste se pojavili u javnosti u svojoj običnoj odjeći, s desnom rukom stavljenom unutar a lijevu držeći blizu boka pod ogrtačem kao ne biste možda čak nesvjesno učinili išta što bi vas moglo spasiti? Biste li sjedili u svojoj udobnosti i okupili svoje uobičajeno društvo te u sigurnosti čitali svoje svete knjige, tumačeći neku nejasnu točku i u udobnoj dokolici na široko raspravljali o svojoj drevnoj filozofiji? Ne, sve biste to odbacili i opremili se kako biste pomogli sebi, svojim roditeljima i svojoj djeci, i drugim osobama koje su vam najbliže i najdraže, a isto biste tako spašavali svoju imovinu i bogatstvo od propasti. "Vidite", rekao je, "ja koji stojim pred vama, ja sam sve te stvari koje sam imenovao. Ja sam olujni vjetar, rat, poplava, munja, pošast gladi ili bolesti, potres koji trese i ljulja što je bilo čvrsto i postojano; ja sam prinudna sudbina, ne samo njezino ime već njezina moć, vidljiva vašim očima i koja stoji na vašoj strani."⁴¹

Filon nam ne kaže je li ovaj vladar uspio ili nije, no budući da ih nije mogao prisiliti pritiskom, vjerojatno nije uspio ni uvjeravanjem. Ipak nam Filon ovdje daje dobar primjer odre-

38 *Ibid.*, 13. 12. 4.

39 *Ibid.*, 14. 4. 2, 3; vidi i *Jewish War* 1. 7. 3.

40 *Jewish Antiquities* 14. 10. 20, 21, 23, 25; 16. 6. 2, 4.

41 *On Dreams* 2. 18.

denog načina zaključivanja koji je morao biti predstavljen kako bi uvjerio Židove da u nekim slučajevima trebaju ići dalje od onoga na što su navikli u svome svetkovanju subote.

Na početku židovske pobune nakon što je Vespazijan završio u Siriji, Antioh, čiji je otac bio glavni židovski sudac u Antiohiji, se nije samo odrekao svoga oca i drugih Židova, već im nije dopuštao 'počinak u sedmi dan' primoravajući ih 'da čine sve isto kao i drugima; a tako je strogo zahtijevao poslušnost da je tjedni dan odmora bio ukinut ne samo u Antiohiji, već se primjer ondje započet u vrlo kratkom vremenu proširio i na druge gradove.'⁴²

U očajničkom ratu koji je izbio između Rimljana i Židova, Rimljani se nisu više mogli osloniti na ono što su Židovi činili subotom. U prošlosti su ih njihovi neprijatelji znali iznenaditi stoga što su znali što će oni učiniti. No, nalazimo kako se u ovom ratu dogodilo baš suprotno. Obzirom da su Rimljani očekivali da će Židovi postupiti na određen način, a oni to nisu učinili, Rimljani su bili iznenađeni. Prvi ovakav slučaj bio je masakr rimske vojske u subotu, 'na dan u koji se iz vjerskih obzira Židovi uzdržavaju i od najneudržljivijih djela.'⁴³ Josip Flavije izriče svoje neodobranje ovoga subotnjeg pokolja kada nadalje dodaje: 'Istoga dana u isti sat, kao da je učinjeno rukom Providnosti, stanovnici Cezareje pobili su Židove koji su živjeli u njihovu gradu.'⁴⁴ Postojao je još jedan slučaj kada je Ivan prevarom naveo Titusa na odgodu predaje ljudi iz Gišale sa subote na sljedeći dan kako bi tijekom noći mogao pobjeći.⁴⁵

I kako je rat dolazio svome vrhuncu te stigao i do Jeruzalema, Josip Flavije piše: 'Židovi su, vidjevši kako se rat sada približuje glavnom gradu, napustili slavlje i nagnuli na oružje; te s velikim pouzdanjem u svoju brojnost, pohrtili u neredu i s glasnom vikom u sukob, ne misleći na sedmi dan odmora, jer je bila subota prema kojoj su se odnosili s osobitim poštovanjem.'⁴⁶

Židovska dvojba između držanja subote svetom i smrti ili ratovanja subotom i preživljavanja dobro je izražena u govoru Agripe II pred samu Židovsku pobunu.

'Ako držite svoje subotnje običaje i odbijete na taj dan bilo što poduzeti, sigurno ćete biti lako pobijedeni, kao kada je Pompej pobijedio vaše praocce. On je odlučno nastavljao opsjedanje u dane kada su oni u opsadi ostajali na miru; kada biste vi, suprotno tomu, prekršili zakon svojih predaka, tada ja ne vidim koji ćete daljnji razlog imati za ratovanje, budući da vam je jedini cilj sačuvati neoskvrnjenim sve ustanove svojih otaca. Kako biste mogli tražiti pomoć Božanstva nakon što ste svojevrijem odbili službu koju Mu dugujete?''⁴⁷

Odgovor je dao Asinaeus koji je sa svojim bratom Anilaeusom uspostavio neovisnu enklavu u Mezopotamiji oko vremena Gajeve smrti (41. po Kr.) i kada su Židovi bili pobijeni. Kada je Asinaeus čuo za plan satrapa Babilonije da ga napadne u subotu, poslao je izviđače u istraživanje. Ovi su se vratili s izvješćem da je to istina te da se nalaze u zamci jer 'su nam ruke vezane zbog zapovijedi u zakonu naših predaka koja nam nalaže da ne radimo.' Očito je kako su smatrali neispravnim čak i braniti se subotom. Međutim, Asinaeusov odgovor je bio kako je 'bolje držanje zakona, umjesto uveseljavanja protivnika smrću bez ičega postignutog, uzeti

42 Jewish War 7. 3. 3.

43 *Ibid.*, 2. 17. 10.

44 *Ibid.*, 2. 18. 1.

45 *Ibid.*, 4. 2. 3; i 7. 8. 7.

46 *Ibid.*, 2. 19. 2. Bila je to posebna subota budući da je padala u tjednu Blagdana sjenica.

47 *Ibid.*, 2. 16. 4.

hrabrost u vlastite ruke i neka tjesnac u koji je upao bude isprika za kršenje zakona, te umre, ako mora, provodeći pravednu osvetu.⁴⁸ Njegova je odlučnost ojačala njegove vojnike i oni su porazili neprijatelja.

Kasnije, nakon što je Asinaeus otrovan, Anilaeus je čuo kako je Parćanski vođa Mitridat postavio kamp planirajući ga napasti sljedećeg dana, a to je bila subota. On je izveo noćni napad (u petak uvečer) i napao Parćane u 3 sata ujutro, u subotu ujutro, te pobio mnoštvo vojnika, zarobio Mitridata a ostale nagnao u bijeg.⁴⁹ Tako su Židovi odlučili ne samo braniti se subotom već i napasti kako bi porazili svoje neprijatelje i sačuvali svoj način života. Za njih je 'bolje poštivanje zakona' značilo boriti se, pa ako treba i umrijeti, kako bi zaštitili svoja vjerska prava, čak ako bi to u određenom trenutku značilo prekršiti i same zakone koje su nastojali održati.

Vjerske aktivnosti subotom

Vrlo malo je spomenuto o vjerskim aktivnostima koje su se zbivale subotnjim danom. Josip Flavije kaže kako je jedan od svećenika stajao pokraj kule na sjeverozapadnom uglu hrama 'kako bi zvukom trube dao znak tijekom poslijepodneva na dolasku, i sljedeće večeri na završetku svakog sedmog dana, oglašujući narodu dolazeće sate za prestanak rada, odnosno za nastavak poslova.'⁵⁰

Svećenici su u hramu služili svakodnevno, a subotom, na mladačke i na blagdane ih je pratio i veliki svećenik. Filon raspravlja o subotnjim žrtvama, o stavljanju kruhova na stol te mirisnog tamjana i soli na kruhove,⁵¹ no to čini na osnovi Starog zavjeta a ne osnovi tadašnjih običaja.

Svake su se subote Židovi okupljali u sinagogama 'kako bi slušali Zakon i dobili temeljito i točno znanje o njemu.'⁵² Filon opisuje do određenih potankosti što se događa u sinagogi: 'I doista se oni uvijek okupljaju i sjede zajedno, većina njih u tišini, osim kada je običaj dodati nešto kako bi se označilo odobravanje onoga što se čita. No, jedan od prisutnih svećenika ili jedan od starješina čita im svete zakone i tumači im točku po točku, sve do kasnog poslijepodneva, kada se razilaze nakon što su primili stručno znanje svetih zakona i značajan napredak u svetosti.'⁵³

Filon ove aktivnosti često opisuje kao 'izučavanje filozofije' i bavljenje 'filozofijom svojih otaca, posvećujući vrijeme stjecanju znanja i proučavanju istina o prirodi.' Istine i načela koja se proučavaju on sažima u dva poglavlja: 'jedno je dužnost prema Bogu što se pokazuje pobožnošću i svetošću, a jedno dužnost prema ljudima što se pokazuje čovječnošću i pravednošću.' Štoviše, on sinagoge naziva 'školama dobrog shvaćanja, uzdržljivosti, srčanosti, pravde i drugih vrlina,' kao i razboritosti, pobožnosti i svetosti.⁵⁴

48 *Jewish Antiquities* 18. 9. 2.

49 *Ibid.*, 18. 9. 6.

50 *Jewish War* 4. 9. 12.

51 *The Special Laws* 1. 35.

52 *Josepnus Against Apion* 2. 17.

53 *Hypothetica* 7. 13.

54 *The Special Laws* 2. 15; *Moses* 2. 39.

Subota treba biti posvećena 'samo jednom cilju filozofije s ciljem poboljšanja karaktera i pokoravanja preispitivanju savjesti.'⁵⁵ Svake subote trebaju ispitivati 'je li učinjena bilo kakva povreda čistoće u proteklim danima, te strogo zahtijevati od sebe, iz sjedišta svoje duše, uz zakone kao svoje procjenitelje i ispitivače, strogi račun za ono što je rečeno ili učinjeno kako bi se ispravilo što je zanemareno i provele mjere opreza protiv ponavljanja bilo kojeg grijeha.'⁵⁶

Prema Filonu, terapeuti su se odvajali od okoline šest dana, no sastajali su se subotom. Njegov opis službe vrlo je sličan redovitom bogoštovlju u sinagogi koje je opisao.

'No svakog sedmog dana su se sastajali na opći zbor i sjeli bi po redu prema starosnoj dobi i u ispravnom stavu, s rukama unutar ogrtača, s desnom rukom između prsa i brade a lijevom pruženom o boku. Onda bi jedan od starijih među njima, koji također ima potpuno poznavanje učenja koje ispovijedaju, izašao naprijed i s izrazom lica i glasom jednako mirnim i sabranim iznio razumljiv i mudar govor. On ne ističe mudro govorništvo poput oratora ili sofista današnjice već slijedi brižljivo preispitivanje brižljivim izricanjem točnog značenja misli, a to se ne pohranjuje samo izvan ušiju slušatelja već prolazi kroz sluh u dušu i tamo ostaje na sigurnom. Svi ostali mirno sjede i slušaju pokazujući svoje odobravanje samo pogledom ili kimanjem.'⁵⁷

On nadalje opisuje sinagogu koja ima podijeljen prostor, gdje su žene niskim zidom odvojene od muškaraca.

Međutim, čini se kako se sinagoga rabila subotom i za druge svrhe osim poučavanja zakonu. Josip Flavije opisuje sastanak održan subotom u sinagogi u Tiberijadi gdje se odvijala politička rasprava koja je vrlo lako mogla dovesti do pobune 'da nije dolazak šestog sata, u koji je naš običaj subotom uzimati obrok usred dana, prekinuo sastanak.'⁵⁸

Teologija subote

Ovdje se bavimo subotom, ali ne sa stajališta onoga što se može ili ne može činiti subotom, ili koje se vjerske aktivnosti odvijaju subotom, već sa stajališta njezina dubljeg značenja koje proizlazi iz njezinih različitih sastavnica – da je ona sedmi dan, dan odmora, dan duhovnog naglaska. Filon je bio taj koji je ovu stranu subote razvio više od bilo koga drugoga, u stvari gotovo jedinstveno. Naravno, neka od njegovih shvaćanja nama danas će zvučati čudno, no u okruženju njegova vremena, a osobito onima koji su razumjeli filozofske struje koje su na njega utjecale, ona su bila vrlo uvjerljiva.

Filon razvija svoju teologiju subote u odnosu na značenje broja sedam,⁵⁹ na općeniti značaj subote kao rođendana svijeta,⁶⁰ na filozofsko značenje odmora,⁶¹ te na jednakost i slobodu na koje ukazuje.⁶²

55 Philo *On the Creation* 43.

56 Philo *The Decalogue* 20.

57 *The Contemplative Life* 3.

58 *Life* 54.

59 *Moses* 2. 39; *The Special Laws* 2. 15; *Allegorical Interpretation* 1. 4-6; *On the Creation* 60, 31, 33-42.

60 *Moses* 1. 37; 2. 39; *On the Creation* 30; *The Special Laws* 2. 15, 16.

61 *On the Cherubim* 26; *On the Creation* 33; *Allegorical Interpretation* 1. 2, 3,6; *The Special Laws* 2. 15,48; *On Flight and Finding* 31; *On Abraham* 5.

62 *The Special Laws* 2.16.

Različiti elementi

Brojanje subota. – Prema Kumranskom kalendaru svaka godina i svako tromjesečje započinjalo je srijedom. Budući da je bilo 364 dana u godini, 30 dana u mjesecu, te uz jedan dodatni dan koji se dodavao svaka tri mjeseca, svako tromjesečje je imalo točno 13 tjedana. Tako su blagdani padali uvijek na isti dan u tjednu svake godine, a niti jedan nije pao u subotu.⁶³ Postoje isto tako dokazi kako su se tijekom godine subote brojale. Baumgarten smatra kako ovaj običaj brojanja subota nije bio ograničen samo na kumransku sektu već je bio uobičajena praksa među Židovima i Samarjancima toga vremena.⁶⁴

Subota svetkovana prije stanja. – Filon je u kontekstu padanja mane rekao kako je subota ‘imala počasno mjesto u prirodi, ne samo od vremena kada je svijet oblikovan, već čak i prije no što je počelo postojati nebo i sve što osjetila opažaju.’⁶⁵

Samarjanci su držali subotu, ali iz različitih razloga. – Josip Flavije kaže kako su se u vrijeme Antioha Epifana Samarjanci nastojali što je više moguće udaljiti od Židova i njihovih običaja. Stoga su za svetkovanje subote davali različite razloge: ‘Naši su praoci zbog određenih suša u njihovoj zemlji, a slijedeći određena stara praznovjerja, učinili običajem svetkovanje dana koji Židovi nazivaju subotom.’⁶⁶

Etimologija subote. – Apionovo objašnjenje subote kaže kako su šestog dana nakon napuštanja Egipta Židovi dobili tumore u preponama te su tako, kada su stigli u Judeju, odmarali tog sedmog dana i nazvali ga *sabbaton*, očuvavši egipatski naziv bolesti utrobe koja se naziva ‘*sabbo*’. Josip Flavije ovo pripisuje ‘ili drskoj bezočnosti ili šokantnom neznanju; postoji velika razlika između *sabbo* i *sabbaton*. *Sabbaton* u jeziku Židova označava prestanak svakog posla, do *sabbo* među Egipćanima označava, kao što on kaže, bolest utrobe.’⁶⁷

Osmi dan. – Iako 2. Enohova 33, 1. i 2. povezuje dane stvaranja s poviješću svijeta koja se sastoji od svemirskog tjedna od 7000 godina, ali se to ne odnosi na dan bogoštovlja, u njoj se spominje pojam ‘osmi dan’, a to je najvjerojatnije bila osnovica Barnabine uporabe ovog pojma za nedjelju.⁶⁸ Barnaba je ranije uporabio plan stvaranja na isti način kao i 2. Enohova.⁶⁹ Pisac 2. Enohove smatra osmi dan početkom ‘vremena koje se ne broji, beskrajnog, bez godina, mjeseci, tjedana, dana, sati.’⁷⁰ On ne govori otvoreno da je razdoblje od sedam tisuća godina

63 Karl Georg Kuhn, “Der gegenwärtige Stand der Erforschung der in Palästina neu gefundenen hebräischen Handschriften: 43. Zum heutigen Stand der Qumranforschung,” *Theologische Literaturzeitung* 85 (1960):654.

64 Joseph M. Baumgarten, “The Counting of the Sabbath in Ancient Sources,” *VT* 16 (1966):277-286. On predlaže objašnjenje za Luka 6:1 i Horacijevu uporabu pojma *tricesima sabbata* in *Sat.* 1. 9, 69 na temeljima ovog starog običaja.

65 *Moses* 2. 48.

66 *Jewish Antiquities* 12. 5. 5.

67 *Against Apion* 2. 2.

68 Barnabina 15:9.

69 Barnabina 15:4, 5.

70 2. Enohova 33:1. Vidi SeeJ. Daniélou, “La typologie millenariste de la semaine dans le Christianisme primitif,” *Vigiliae Christianae* 2 (1948): 1-16.

milenij, već to čini Barnaba. U određenom smislu, onda, prema nacrtu svemirskog tjedna, subota služi ne samo kao tip za ovaj milenij sedmog tisućugodišnjeg dana, već i za doba koje dolazi, a koje započinje razdobljem osmog tisućugodišnjeg dana. Zanimljivo je pronaći kako je pri Evinoj smrti arhanđeo rekao Setu: 'Čovječe Božji, ne oplakuj mrtve duže od sedam dana, jer je sedmi dan znak uskrsnuća i ostalog doba koje će doći; sedmi se dan Gospodin odmarao od svih Svojih djela.'⁷¹

SUMMARY

The Sabbath in the Intertestamental Period

The intertestamental period brings to view several new facets regarding the history of the Sabbath. First, aside from the Sabbath commandment itself (Ex. 20:8-11; Deut. 5:12-14; Lev. 23:3), the Old Testament provides surprisingly few specific statements regarding the manner of observing the day.⁷² The intertestamental sources carry us beyond these and serve as a transition between the Old Testament and the Rabbinic period. Furthermore, these sources give information on Sabbath observance in wartime and in situations where the Jews were subjects of foreign powers. While such situations were present in the Old Testament, we have no similar information there regarding Sabbath observance in conjunction with them. A still further aspect of the Sabbath that first appears during this period is the setting forth, especially by Philo, of a kind of theology of the Sabbath necessitated by Jewish contacts with Hellenistic society. Other facets include the contents of the Sabbath service and the Jewish sectarian views on the Sabbath.

Key words: *Sabbath; Intertestamental-period; Rabbinic-period; Philo*

Izvornik: Sakae Kubo. "The Sabbath in the Intertestamental Period." U *The Sabbath in Scripture and History*. Urednik, Kenneth A. Strand, Washington, D.C.: Review and Herald, 1982. Str. 57 – 69.

Prijevod: *Dobrila Sabo*

71 *Vita Adae et Evae* 51. 2; vidi i *Apocalypsis Mosis* 43. 3.

72 Texts such as Exodus 16:29, Jeremiah 17:22, Isaiah 58:13, and Nehemiah 13:15-22 are noted in chapters 1 and 2. See pp. 25-27, 47-49.